
Јасмина Шаранац Стаменковић, Предраг Нешовић
(Филозофски факултет Универзитета у Нишу)

ПСЕЛОВО МОЛБЕНО ПИСМО ВИЗАНТИЈСКОМ ЦАРУ ЗА ПОМОЋ ВЕСТАРХУ АНАСТАСИЈУ ЛИЗИКУ¹

Епистографија у Византији је изузетно негована у круговима ромејске интелигенције. Византијска епистола сачувала је, донекле, свој особени карактер и у времену када су се у књижевним жанровима строго поштовали узор и обрасци.² Пошто би се полиграф изборио са литерарним прописима и владарским надзором, уткао би у одређену посланицу своју даровитост, образовање и, на крају, дао лични печат писму.

Посланице су упућиване ромејској интелектуалној елити и читане су јавно, пред образованим слушаоцима.³ Стога је стил писама био условљен положајем који је заузимао адресат на византијској хијерархијској друштвеној лествици и садржајем писма.⁴ Зависио је, такође, од карактера, учености и умећа самог писмописца.

Лаконски начин изражавања, односно, кратко казивање (*βραχυλογία*), јасноћа писама (*σαφήνεια*) и љупкост (*χάρις*), или елеганција стила

¹ Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта *Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од IX до XV века* (бр. 177015) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и пројекта *Историјско наслеђе Балканског полуострва кроз векове (од антике до савременог доба)* Департмана за историју Филозофског факултета Универзитета у Нишу (одлука Наставно-научног већа Филозофског факултета у Нишу бр. 183/1-16-6-01 од 28. јуна 2018. године).

² Ч. Миловановић, *Михаило Псел као књижевни теоретичар* (докторска дисертација), Београд 1979, 64.

³ Н. Радошевић, *Писма Манојла II Палеолога у оквиру византијске књижевности XV века*, у: *Српска књижевност у доба деспотовине*, ур. Р. Маринковић – Ј. Ређеп – Г. Јовановић, Деспотовац 1998, 177. Маргарет Малет у својој расправи (М. Mullett, *Rhetoric, Theory and the Imperative of Performance: Byzantium and Now*, in: *Rhetoric in Byzantium*, ed. E. Jeffreys, Burlington–Aldershot 2002, 151–170) посветила је посебну пажњу ромејској публици којој су књижевна дела била намењена.

⁴ Н. Радошевић, *Писма владарима Јована Мавропода и Михаила Псела. Из византијске епистографије XI века*, ЗРВИ 37(1998), 34.

издвојиле су се као битне и јако цењене особине византијског писма.⁵ Ипак, у епистографији, као у и другим византијским књижевним родовима, радо су коришћени антички и библијски мотиви.⁶

Епистола у Византији служила је, најпре, као вид комуникације међу пријатељима, другим речима, неговању и учвршћивању пријатељских веза (*φιλία*).⁷ Нека од византијских писама представљају искључиво стилску вежбу и истицање епистографове учености. Кроз алузије и метафоре, међутим, писмима су се преносиле и одређене поруке.⁸

У богатој литерарној заоставштини Михаила Псела, најученијег филозофа, ретора и политичара византијске престонице XI века, сачувана је епистографска збирка сачињена од посланица упућених ромејским царевима, августима, другим члановима владарског дома, војним и цивилним државним функционерима, као и црквеним великодостојницима Царства.

На следећим странама биће речи о неадресираном Пселовом писму број 202 у издању Е. Курца и Ф. Дрексла.⁹ Најочигледнији начин да се

⁵ Н. Радошевић, *Епистографија Јована Апокавка*, ЗРВИ 29–30 (1991), 158–159.

⁶ М. Grünbart, *Formen der Anrede im byzantinischen Brief vom 6. bis zum 12. Jahrhundert*, Wien 2005, 78–103.

⁷ *Ibidem*, 113–123. Појам пријатељства био је сложен у Византијском царству током XI столећа. Укључивао је „елементе узора пријатељства из класичне литературе, али и грубу стварност политичког живота, у коме су пријатељи били колико савезници и присталице, толико и сродне душе“, в. А. Kazhdan – G. Constable *People and power in Byzantium. An Introduction to Modern Byzantine Studies*, Washington 1982, 28. О појму пријатељства у Византији в. М. Mullett, *Byzantium – a Friendly Society?*, Past & Present 118 (1988), 3–24; М. Mullett, *Friendship in Byzantium: Genre, Topos and Network*, in: *Friendship in Medieval Europe*, ed. J. Haseldine, Stroud 1999, 166–184.

Михаило Псел је хвалио пријатељство као највиши облик људских односа. Његова писма садрже опширне дефиниције пријатељства, али и стварне бриге за пријатеље, в. F. Tinnefeld, *Freundschaft in der Briefen des Michael Psellos. Theorie und Wirklichkeit*, JÖB 22 (1973), 151–168. Псел у посмртној монодији упућеној горепомињаном вестарху Анастасију Лизику, наводи да се њихова присност не ослања на заједничку љубав према гозбама и играма, већ на ону према Музама и учености, в. P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 107₂₄–108₂₆. О Пселовом схватању пријатељства в. Я. Н. Любарский, *Михаил Пселл. Личность и творчество. К истории византийского предгуманизма*, Москва 1978, 117–124.

⁸ Н. Радошевић, *Епистографија Јована Апокавка*, ЗРВИ 29–30 (1991), 155.

⁹ *Michaelis Psell, Scripta minora magnam partem adhuc inedita* II, ed. E. Kurtz – F. Drexl, Milano 1941, 230–231 (nº. 202). Прво критичко издање епистографске збирке Михаила Псела, чији је уредник Стратис Папајоану, изалази из штампе крајем јуна ове (2019) године. Како би Пселово стваралаштво приближио научно-стручној и широј читалачкој публици, Мајкл Цефрис је приредио књигу сажетака Пселових писама. Суочен са избором између фраза које имају смисла на енглеском језику и дословног превода са грчког, који би могао бити нејасан људима који говоре енглески језик, М. Цефрис се определио за прву варијанту. Тако је читаоцима јасно шта Михаило Псел жели да каже, али су остали ускраћени за начине изражавања и лепоту речи ромејског виртуоза у беседништву, в. М. Jeffrey, *Summaries of the Letters of Michael Psellos*, in: *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, ed. M. Jeffrey – M. D. Lauxtermann, Oxford University Press 2017, 141–445.

средњовековно писмо приближи модерном читаоцу је превод. Зато ће у раду, ради лакшег разумевања, писмо бити дато у оригиналу, на класичном грчком језику, а затим његов превод на српски језик.

Τῷ βασιλεῖ

Οὐ φέρω σου τὸν πλοῦτον τῆς ἀγαθότητος οὐδὲ τὸ μέτρον τῶν σῶν εὐεργεσιῶν ἀχθοφορῆσαι δεδύνημαι· πλήρης ὁ κρατήρ, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερχειλῆς. ἐπελάφρυνον οὖν μοι τὰ τῶν σῶν χαρίτων φορτία καὶ μετένεγκε τι τοῦ βάρους τῶν εὐεργετημάτων πρὸς τὸν βεστάρχην Ἀναστάσιον τὸν Λίζικα, ὃν ἴσα υἱῶ καὶ στέργω καὶ περιέπω. καὶ ἡ τοῦ Μηδικίου δωρεὰ ἀπὸ τοῦ ἐμοῦ προσώπου εἰς τὸν ἐκεῖνον μεταπλασθήτω, ὡς ἂν γνῶ καὶ οὗτος, οἷα τὰ παρὰ τῆς σῆς δεσποτικῆς χειρὸς ἐπιφορτιζόμενα ἡμῖν ἄχθη, ὡς εὐπετῆ καὶ κοῦφα καὶ ἐπιρρώννυντα μᾶλλον ἢ δαπανῶντα τοῦ ἀχθοφοροῦντος τὴν δύναμιν.

Цару

Нисам у стању да поднесем богатство твоје доброте, нити сам могао да издржим **терет** твојих **доброчинстава**; пуна је чаша, чак се и прелива. Олакшај ми **товар дарова твојих** и пренеси нешто од масе добротинстава твојих вестарху Анастасију Лизика, кога као сина волим и бринем се о њему. И Медикијев дар нека се са мене пренесе на њега – што му је и познато – као и твојом владарском руком нама натоварен **терет, који је и лепришав и лак** и оснажује пре него што троши снагу онога који га носи.

Анализа садржаја писма

Очито је на први поглед да се Михаило Псел у депеши залаже за вестарха Анастасија Лизика код неименованог византијског цара. Подробнијом анализом долази се до следећих података: Псел започиње писмо *in medias res*, без икаквог куртоазног оловљавања адресата. Нажалост, не може се (и не сме) на основу начина обраћања адресату извести поузданији закључак о блискости епистолографа и владара.¹⁰

Вешто користећи оксиморон, посебну врсту антитезе – *товар милости* (τὰ τῶν σῶν χαρίτων φορτία) и *лепришав и лак терет* (τὰ... ἄχθη, ὡς εὐπετῆ καὶ κοῦφα) – Михаило Псел указује на чињеницу да му је цар био наклоњен и да је због тога био богато награђен. Акрибни ерудита представља себе као изузетно скромног и немоћног да се избори с владаревом издашном руком (реч је о општем месту средњовековне књижевности).¹¹ Зато тражи од цара да један део поклона што их је наменио

¹⁰ Да ли ће почетак писама бити индиректан, дуг, пун метафора и алегорична и у куртоазном обраћању цару или кратак и директан, зависило је, највероватније, од тренутне инспирације врсног литерате и не сме се тумачити као нарочити показатељ блискости Михаила Псела и византијског цара, в. Ј. Шаранац Стаменковић, *Цар Константин X Дука и Михаило Псел – историја једног односа* (необјављена докторска дисертација), Београд 2016, 166.

¹¹ Уп. Н. Радошевић, *Епистографија Јована Апокавка*, ЗРВИ 29–30 (1991), 164.

њему самом уступи вестарху Анастасију Лизику. Не зна се, међутим, о каквој се врсти владаревог добротинства упућеног Пселу тачно ради – да ли је реч о поседу, новчаном приходу или нечем трећем. Не зна се ништа ни о његовој вредности. Филозоф даље препоручује цару да пренесе и поклон манастира Медикион са њега на вестарха.¹²

Јасно је да је Анастасије Лизик био пријатељ Михаила Псела. Може се, такође, закључити да је Анастасије био доста млађи од Псела, будући да га писац воли *као сина* (а не као брата или стрица!) и да брине о њему.¹³ Извесно је и то да је Лизик био упознат са Пселовим предлогом упућеним цару. На крају, пошто не знамо о каквом се владаревом поклону намењеном Михаилу Пселу тачно ради, остаје отворена могућност да се иза пишчевих антонима (*терет добротинстава, товар милости и лепришав и лак терет*) евентуално налази његов прекор византијском цару. Другим речима, Михаило Псел је, из неког разлога, осетио потребу да буде ироничан.¹⁴

¹² Крајем 1968. године, Сирил Манго и Ихор Шевченко обишли су остатке неких црквених зграда на Мраморном мору. Две рушевине су идентификовали као манастире у власништву Михаила Псела. Један од њих је Медикион, првобитно посвећен Св. Сергију, а касније познат под називом манастир Св. Отаца. Манастир је основан нешто пре 780. године, а свој врхунац је достигао почетком IX века, в. С. Mango – I. Ševčenko, *Some churches and monasteries on the southern shore of the Sea of Marmora*, DOP 27 (1973), 240–242. Мајкл Џефрис сматра да је Медикион дошао у власништво Михаила Псела око 1052/53. године и да је био први Пселов манастир (у његовом власништву били су и манастири Катара, Та Келиа и др.), в. М. Jeffreys, *Michael Psellos and the Monastery*, in: *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, ed. M. Jeffreys – M. D. Lauxtermann, Oxford University Press 2017, 53–55. Уп. Н. Ahrweiler, *Charisticariat et autres formes d'attribution de fondations pieuses aux Xe – XIe siècles*, ZRVI 10 (1967), 25.

¹³ Михаило Псел и у погребном говору упућеном Лизику себе види као његовог оца, в. Р. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 108₄₅–46. Примера ради, Псел у *Хронографији* описујући свој однос са августом Евдокијом Макремволитисом, другом женом цара Константина X Дуке (1059–1067) и мајком цара Михаила VII Дуке (1071–1078), каже за себе да „беше духовни брат њеном (Евдокијинином – Ј. Ш. С.) оцу“ (ἐγὼ γὰρ <δ> ταῦτα συγγράφων ἦν δὴ ἀδελφὸς τοῦ ἐκείνης πατρὸς ἐκ πνευματικῆς διαθέσεως). в. Michele Psello, *Imperatori di Bisanzio (Cronografia)* II, ed. S. Impellizzeri, Vicenza 1984, 324.

У писму упућеном неком Даласину, Михаило Псел говори о Анастасију Лизику, који ужива милост адресата. Због поклона којима је Даласин даривао Лизика, као и пријатељства и љубави које му је пружио, Псел жели свом дописнику да га Бог награди, в. *Michael Psellos, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη* (Messaiōnikē Vivliothēkē) V, ed. K. N. Sathas, Paris 1876, 311–312 (n° 78).

¹⁴ Хипотезу да Михаило Псел у анализираној посланици прекорава византијског цара изнела сам у Ј. Шаранац Стаменковић, *Цар Константин X Дука и Михаило Псел – историја једног односа* (необјављена докторска дисертација), Београд 2016, 165. У приближно исто време, М. Џефрис је дозволио могућност да је Михаило Псел писао посланицу с дозом ироније, в. М. Jeffreys, *Summaries of the Letters of Michael Psellos*, in: *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, ed. M. Jeffreys – M. D. Lauxtermann, Oxford University Press 2017, 263, 325. Оправдање за своју тврдњу Џефрис види у томе што Псел у једном писму судији Опсикија, које датира у време од 1052. до 1054. године, каже за Медикион да је сиромашан манастир у који треба много улагати да не би доносио само издатке, уп. *Michael Psellos, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη* V, ed. K. N. Sathas, Paris 1876, 263–264 (n° 29).

Ко је био Анастасије Лизик?!

На основу садржаја погребне монодије Михаила Псела Анастасију Лизику, коју је критички приредио Пол Готје седамдесетих година прошлога века, нема сумње да је Лизик био даровит Пселов ученик.¹⁵ Умро је млад, на почетку каријере. Псел га је подучавао реторику и филозофију, учио га праву, дисциплини која је била неопходна свакоме ко би размишљао о позиву судије и тражио посао у царској канцеларији (108₃₈₋₅₃). Анастасије се одликовао умећем говора и лепотом писане речи, углађеношћу и пријатношћу свог владања (109₅₄₋₇₉).¹⁶ Једнога дана, нажалост, био је погођен тешком болешћу. Реч је о парализи руку и ногу. Мучећи се непокретан у кући, затражио је од византијског цара погодније поднебље да би ублажио патњу и повратио снагу (109_{80-110₉₅}). Нашао га је, али је кратко уживао. Владар га је, наиме, послао у Атину да буде судија. Према Пселовим речима, Анастасије је у Атини интелектуално задовољио своју широку културу и пронашао је телесно олакшање (110₉₆₋₁₁₅). Убрзо је, међутим, постао жртва грознице, чији су напади постали свакодневни. Мирно се припремао за смрт (110_{116-111₁₃₆}). Обукао је монашку расу у тренутку своје самртне борбе и узео име Атанасије.¹⁷ Последње сећање било је на његову мајку, страхујући како ће поднети огромну бол када прими тешку вест. Потом је преминуо (111_{137-112₁₅₅}). Иза себе је оставио младу удовицу и веома малу децу.¹⁸

Пол Готје сматра да је Анастасије Лизик био патрикије у време протосинкела Лава Парспондила (1055–1057),¹⁹ у време владавања августе Теодоре (1055–1056), као и судија за време царевања Михаила VI Стратиотика (1056–1057). На основу два Пселова писма упућена проедру Николи Склеру, судији Егеја у којима Псел оплакује смрт вестарха

¹⁵ P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 86–91, 105–112. Готје је веома успешно образложио и одбацио могућност да се у Пселовим писмима помињу двојица Лизика из прве половине XII века: лекар Михаило Лизик и један службеник управе Варвара, непознатог имена, в. *Ibidem*, 88.

¹⁶ Након смрти Анастасија Лизика, у писму упућеном судији Егеја, највероватније Николи Склеру, Псел каже да Лизику нико „није био раван по образовању“, в. *Michaelis Psell, Scripta minora magnam partem adhuc inedita* II, ed. E. Kurtz – F. Drexl, Milano 1941, 151₁₀₋₁₁ (n° 127).

¹⁷ P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 89.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Протосинкел Лав Параспондил је био један од најмоћнијих византијских достојанственика за време августе Теодоре, а свој утицај је задржао и у време царевања Михаила VI Стратиотика в. Я. Н. Любарский, *Михаил Пселл. Личность и творчество. К истории византийского предгуманизма*, Москва 1978, 90–97. О међусобном односу Михаила Псела и Лава Параспондила, двојице амбициозних византијских ителектуалаца и политичара XI века в. E. de Vries – van der Velden, *Les amitiés dangereuses: Psellos et Léon Paraspondylos*, Bsl 60 (1999), 315–350; уп. D. R. Reinsch, *Venomous Praise: Some Remarks on Michael Psellos' Letters to Leon Paraspondylos*, in: *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, ed. M. Jeffreys – M. D. Lauxtermann, Oxford University Press 2017, 128–140.

Анастасија Лизика,²⁰ Готје је закључио да је Анастасије преминуо око 1070. године. До тога је дошао на основу податка да је Никола Склер био проедар и судија Егеја за време владавине цара Романа IV Диогена (1068–1071).²¹ Стога се чини сасвим основаним закључак да је Анастасије Лизик достојанство вестарха могао да добије или од цара Константина X Дуке или од Романа IV Диогена.²²

Мајкл Цефрис доводи у питање Готјеову биографију Анастасија Лизика анализирајући Пселово писмо упућено проедру Николи Склеру поводом његовог пензионисања (бр. 37 у издању Курца и Дрексла).²³ Михаило Псел у њему описује неименованог византијског цара као шармантног, накратко опседнутог војевањем, владара који пролази кроз ратну кризу, емотивног и неодлучног цара.²⁴ Цефрис у овом опису препознаје Константина X Дуку, а писмо датира у време око 1064. године, када су Узи напали Царство.²⁵ Будући да је у време пензионисања Николе Склера Анастасије Лизик извесно био упокојен, притом остављајући по страни чињеницу да је Никола Склер био проедар и судија под царем Романом IV Диогеном, Цефрис закључују да је Лизик преминуо у раним шездесетим годинама XI века.²⁶

²⁰ Michael Psellos, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη* (Messaiōnikē Vivliothēkē) V, ed. K. N. Sathas, Paris 1876, 260–261 (n° 25); *Michaelis Psell, Scripta minora magnam partem adhuc inedita* II, ed. E. Kurtz – F. Drexl, Milano 1941, 150–151 (n° 127).

²¹ P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 90 и н. 29. Уп. W. Seibt, *Die Skleroi. Eine prosopographisch-sigillographische Studie*, Vienne 1976, 94–95 (n°22).

²² P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 109 н. 9. Готје, чини се с правом, не наводи цара Исака I Комнина (1057–1059) као владара који је Анастасију Лизику могао дати титулу вестарха. Познато је, наиме, да је Исак Комнин током своје владавине одузео синклиту претходно дате привилегије (...τῆς συγκλήτου στερήσεις τῶν ἔκπλαι διδομένων αὐτῆ...). в. *Ἡ Συνέχεια τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη* (*Ioannes Skylitzes Continuatus*), ed. E. Tsolakis, Thessaloniki 1968, 109–110. Михаило Аталијат, Скиличин Настављач и Јован Зонара кажу да је цар Константин X Дука одмах по доласку на престо вратио старе почасте свима којима су биле одузете од стране Исака Комнина (καὶ ὅσους δ' ὁ Κομνηνὸς ἀφείλετο τὰς οἰκείας τιμὰς... εἰς ταύτας αὐτὸς αὐτὸς ἐκεῖνους ἀποκατέστησεν). Они наглашавају да је таквих великодостојника било много (πολλοὶ δ' ἦσαν καὶ οὗτοι), в. *Ioannis Zonarae epitome historiarum* IV, ed. L. Dindorfius, Lipsiae 1871, 197; *Ἡ Συνέχεια τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη* (*Ioannes Skylitzes Continuatus*), ed. E. Tsolakis, Thessaloniki 1968, 111; *Miguel Atalates Historia*, ed. I. P. Martín, Madrid 2002, 54.

²³ M. Jeffreys, *Summaries of the Letters of Michael Psellos*, in: *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, ed. M. Jeffreys – M. D. Lauxtermann, Oxford University Press 2017, 188–189, 421. Уп. *Michaelis Psell, Scripta minora magnam partem adhuc inedita* II, ed. E. Kurtz – F. Drexl, Milano 1941, 60–62 (n° 37).

²⁴ *Michaelis Psell, Scripta minora magnam partem adhuc inedita* II, ed. E. Kurtz – F. Drexl, Milano 1941, 61_{6–12} (n° 37).

²⁵ Према Георгију Острогорском, Узи су напустили јужноруску равницу и напали Царство у јесен 1064. године, в. Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959, 324. Уп. Б. Радојчић, *Михаило Псел*, у: *ВИИИЈ* III, прир. Г. Острогорски – Ф. Баришић, Београд 1966, 225 н. 13.

²⁶ У Пселовом писму бр. 127 у издању Курца и Дрексла, упућеном проедру

Покушај идентификације Пселовог адресата и датирања писма

Имајући у виду да Михаило Псел у писму бр. 202 у издању Курца и Дрекла оловљава Анастасија Лизика вестархом, као и то да је поменуто достојанство највероватније могао да добије, или од цара Константина Дуке, или од Романа Диогена,²⁷ сасвим је умесно претпоставити да је Пселов адресат један од двојице поменутих царева. Стога би најшири временски оквир у коме је писмо могло бити састављено био од 1060. године до 1070. године, односно од првих месеци владавине Константина X до смрти Анастасија Лизика.²⁸

Да ли бисмо, евентуално, могли прецизније да идентификујемо неименованог адресата?

На основу Пселовог обраћања царевима у писмима за која поуздано можемо рећи да су упућена Константину Дуки и Роману Диогену, не може се идентификовати Пселов дописник.²⁹

Михаил Гринбарт види цара Константина X Дуку као адресата анализираних посланице. Нажалост, Гринбарт не образлаже свој предлог.³⁰ Стратис Папајоану с резервом прихвата Гринбартову идентификацију, али не улази у проблем.³¹ Мајкл Цефрис, такође, сматра да је Псел писмо упутио цару Константину X и датује га, прилично сигурно, у 1059/60. годи-

Николи Склеру, сâм Псел каже да пише након смрти Лизика, в. *Michaelis Psell, Scripta minora magnam partem adhuc inedita* II, ed. E. Kurtz – F. Drexl, Milano 1941, 151₉₋₁₁ (n°. 127). Уп. W. Seibt, *Die Skleroi. Eine prosopographisch-sigillographische Studie*, Vienne 1976, 94–95 (n^o22).

²⁷ В. н. 22.

²⁸ О датуму замонашења цара Исака I Комнина и ступању на дужност Константина X Дуке в. D. Polemis, *Notes on Eleventh Century Chronology (1059–1081)*, BZ 58 (1965), 61. Датум абдикације цара Исака I Комнина је споран. Или се ради о месецу новембру 1059. године или децембру, в. Б. Крсмановић, *Успон војног племства у Византији XI века*, Београд 2001, 266 н. 87 (с прегледом старије литературе). Интересантан је став Жан-Клод Шенеа који каже да је Константин X Дука дошао на ромејски трон 21. новембра, али да је своју власт осигурао тек након смрти Исака Комнина, крајем 1060. године, в. J. C. Cheynet, *Pouvoir et contestations à Byzance (963–1210)*, Paris 1990, 70–71. Византијски писци сведоче да је Константин X Дука владао седам година и шест месеци (Ἐξῆσε δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ χρόνους ἑπτὰ καὶ μῆνας ἕξ.), в. *Ioannis Zonarae epitome historiarum* IV, ed. L. Dindorfius, Lipsiae 1871, 202; *Ἡ Συνέχεια τῆς χρονολογίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη (Ioannes Skylitzes Continuatus)*, ed. E. Tzolakis, Thessaloniki 1968, 118. Уп. *Miguel Atalates Historia*, ed. I. P. Martín, Madrid 2002, 69.

²⁹ Уп. M. Grünbart, *Formen der Anrede im byzantinischen Brief vom 6. bis zum 12. Jahrhundert*, Wien 2005, 207–361. В. н. 10.

³⁰ *Ibidem*, 138 н. 10. Полемис у својој просопографској студији о Дукама, у поглављу посвећеном цару Константину X Дуки, међу Пселовим писмима упућеним цару не наводи посланицу бр. 202 из издања Курца и Дрекла, в. D. Polemis, *The Douka. A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1968, 45 и н. 35.

³¹ S. Papaioannou, *Michael Psellos. Rhetoric and authorship in Byzantium*, Cambridge 2013, 10 н. 27.

ну.³² Своју тврђу поткрепљује Пселовим писмом бр. 37 у издању Курца и Дрексла, на основу кога је закључио да је Анастасије Лизик преминуо почетком 1060. године.³³

Упоредном анализом података из разматраног писма, који говоре о опхођењу владара према манастиру (даривање Медикиона) и владаревом односу према самом Михаилу Пселу (цар је дарезљиви добротинитељ), и вести из историографских списа XI и XII столећа које сведоче о царевању Константина Дуке и Романа Диогена, склона сам да се сложим са досадашњим недовољно аргументованим предлозима у науци – да је адресат писма бр. 202 у издању Курца и Дрексла цар Константин X Дука.

Сви византијски писци (Михаило Псел, Михаило Аталијат, Скиличин Настављач и Јован Зонара) доследно описују цара Константина Дуку као веома побожног владара (*Εὐσεβῆς δὲ ὢν, ἔπερ τις ἕτερος*) и заштитника монаха (*φιλομόναχος*).³⁴ Михаило Псел истиче у *Хронографији* своју пресудну улогу у Дукином доласку на власт (обуо је Константину Дуки црвене сандале када нико од дворана то није смео и придобио је цариградског патријарха Константина Лихуда на његову страну).³⁵ Наглашава да је заузео почасно место међу достојанственицима који су били у владаревом окружењу, као и то да је седео са царем за истим столом и уживао све привилегије.³⁶ Константин X упијао је Пселове речи „као да су нектар“ (*καὶ διέκειτο ἀναπιπλάμενος ἑμοῦ ὡπερ νέκταρος*).³⁷ Поред тога, цар му је обећао „милости које тешко да је могао да оствари“, мада је, према речима самог Псела, већину обећања испунио (*ἐποίησεν, ὅσαις οὐκ ἂν μὲν ἐξήρκεσε, τὰς δὲ πλείους εἰς ἔργον ἠγάγετο*).³⁸ Таквих података о Роману IV Диогену у историографским изворима нема.

На крају, треба још једном размотрити претходно изнету хипотезу о евентуалној дози ироније у Пселовом писму број 202 у издању Е. Курца и Ф. Дрексла. Моја некадашња претпоставка искључиво је била заснована на анализи језика, односно, стила.³⁹ С друге стране, М. Цефрис доводи

³² M. Jeffreys, *Summaries of the Letters of Michael Psellos*, in: *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, ed. M. Jeffreys – M. D. Lauxtermann, Oxford University Press 2017, 263.

³³ В. н. 26.

³⁴ *Ἡ Συνέχεια τῆς хроνογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη (Ioannes Skylitzes Continuatus)*, ed. E. Tsolakakis, Thessaloniki 1968, 112. Уп. *Ioannis Zonarae epitome historiarum IV*, ed. L. Dindorfius, Lipsiae 1871, 198; *Michele Psello, Imperatori di Bisanzio (Cronografia) II*, ed. S. Impellizzeri, Vicenza 1984, 314; *Miguel Atalates Historia*, ed. I. P. Martín, Madrid 2002, 57–58.

³⁵ *Michele Psello, Imperatori di Bisanzio (Cronografia) II*, ed. S. Impellizzeri, Vicenza 1984, 302–304.

³⁶ *Ibidem*, 294.

³⁷ *Ibidem*, 316.

³⁸ *Ibidem*, 304.

³⁹ Ј. Шаранац Стаменковић, *Цар Константин X Дука и Михаило Псел – историја једног односа* (необјављена докторска дисертација), Београд 2016, 165.

у везу разматрано писмо с писмом бр. 29 у Сатасовом издању.⁴⁰ У њему Псел описује Медикион као сиромашан манастир у који треба много улагати да би доносио користи, те моли адресата, судију Оспикија да не опорезује манастир. Цефрис, заправо, жели да каже да је Медикион био толико скроман да је помињање његовог дара (био он земљишни посед, покретнина или новчани приход) – који треба да се преведе са Псела на Анастасија Лизика – чита епистологографова иронија. Два су разлога која доводе у питање Цефрисову хипотезу.

Први је временска удаљеност између писама. Извесно је да писмо бр. 29 у Сатасовом издању написано пре него што је Михаило Псел отишао на Олимп у Битинији, 1054. године. Цефрис га датира у 1052/53. годину. И када би се прихватио Цефрисов предлог да је писмо број 202 у издању Курца и Дрексла настало 1059/60. године, на самом почетку владавине Константина X, остаје временски размак између писама од (најмање) седам година, за које време је Медикион могао да напредује.

Врло је вероватно да је Медикион тешко претрпео оштре економске мере цара Исака I Комнина. Познато је да Исак „одузео имовину Божијим храмовима и светим манастирима којима је одредио живот у скромности и умерености“ (...τὴν τῶν θεῶν ναῶν καὶ τῶν ἱερῶν σεμνείων ἀποστέρησιν ἣν, ὡς ἔφημεν, ἐποιήσατο, τὸ ἀπέριττον μὲν καὶ τὴν αὐτάρκειαν αὐτοῖς προνοοῦμενος...).⁴¹ То је била једна од најнепопуларнијих мера владара која је допринела да византијска црква ускрати подршку његовој владавини.

Међутим, по ступању на престо Константин X Дука је вратио поданицима све привилегије које им је Исак Комнин одузео. Византијски писци (Михаило Аталијат, Скиличин Настављач и Јован Зонара) доследно говоре о томе.⁴² Нема сумње да је Дука, као изразито побожан човек, најпре указао почаст манастирима. Могуће је да је међу првима даривао манастир онога који му је помогао да дође на византијски трон. Тако је један део обећања датих Михаилу Пселу испунио.

Против Цефрисовог предлога говори и сам однос Михаила Псела према Анастасију Лизику. Читајући Пселове списе о њему (писма и погребна монодија) уочава се искрена наклоност, поштовање и дивљење зрелог филозофа према младом и даровитом ученику. Михаило Псел је везу са Лезиком упоређивао са везом Платона и Аристотела.⁴³ Псел је на више места наглашавао да воли Лизика као сина.⁴⁴ Када говори о његовој

⁴⁰ M. Jeffreys, *Michael Psellos and the Monastery*, in: *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, ed. M. Jeffreys – M. D. Lauxtermann, Oxford University Press 2017, 55.

⁴¹ *Ἡ Συνέχεια τῆς χρονολογίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη (Ioannes Skylitzes Continuatus)*, ed. E. Tsolakis, Thessaloniki 1968, 109.

⁴² *Ioannis Zonarae epitome historiarum IV*, ed. L. Dindorfius, Lipsiae 1871, 197; *Ἡ Συνέχεια τῆς χρονολογίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη (Ioannes Skylitzes Continuatus)*, ed. E. Tsolakis, Thessaloniki 1968, 111; *Miguel Atalates Historia*, ed. I. P. Martin, Madrid 2002, 54.

⁴³ P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 108_{38–43}.

⁴⁴ *Michaelis Psell, Scripta minora magnam partem adhuc inedita II*, ed. E. Kurtz – F. Drexler, Milano 1941, 231₁ (n°. 202); P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36

болести, Псел видно тугује.⁴⁵ Бол за упокојеним пријатељем, коју је пренео на папир и готово живе сузе,⁴⁶ негирају хипотезу о Пселовој иронији у писму бр. 202 у издању Курца и Дрекса.

Уколико би се прихватио Цефрисов предлог треба се запитати који би био Пселов мотив да царев дар незнатне вредности и скроман поклон сиромашног манастира пренесе на свог миљеника?! Много је вероватније оно што у разматраном писму експлицитно стоји: владар је био дарежљив, богато је наградио Михаила Псела и његов манастир. Ако је већ тада Анастасије Лизик тешко оболео, нема никакве сумње да је његов отац, његов учитељ, његов Платон, искрено желео да му помогне.

Jasmina Šaranac Stamenković

(Faculty of Philosophy, University of Niš)

PSELLOS' LETTER OF PLEA REQUESTING HELP FOR VESTARCHES
ANASTASIOS LIZIX ADDRESSED TO THE BYZANTINE EMPEROR

This paper analyses the unaddressed letter no. 202 written by Michael Psellos, as presented by E. Kurz and F. Drexl. The letter is first given in its original form in classical Greek and then translated into Serbian.

Having in mind that Michael Psellos in the letter mentions vestarches Anastasios Lizix as well as the fact that Lizix received the title of vestarches from either Emperor Constantine X Doukas (1059–1067) or Roman IV Diogenes (1068–1071) it was highly plausible to assume that the addressee of the letter is one of the two aforementioned emperors. Therefore, the widest possible window of time within which the letter could have been written is from 1060 to 1070, or, in other words, from the first months of Constantine X Doukas' rule up to the death of Anastasios Lizix.

Based on comparative analysis of the information found in the letter itself dealing with the conduct of the emperor towards monasteries (the gifting of the Medikion) and Psellos himself (the emperor is a generous benefactor) and information derived from historiographical sources dealing with the reign of Constantine X Doukas and Romanos IV Diogenes, I'm inclined to agree with current proposals weakly supported by evidence that the addressee of the letter is none other than Constantine X Doukas. All byzantine writers (Michael Psellos, Michael Attaleiates, Joannes Zonaras and John Skylitzes) consistently describe Constantine Doukas as both a pious ruler and a patron of monks. Such information regarding Doukas is not found in any historiographical sources.

(1978), 108_{45–46}.

⁴⁵ P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 109_{80–110}₉₅, 110_{116–111}₁₃₆.

⁴⁶ *Michael Psellos, Μεσαιωνική βιβλιοθήκη* (Messaiōnikē Vivliothēkē) V, ed. K. N. Sathas, Paris 1876, 260–261 (n° 25); *Michaelis Psell, Scripta minora magnam partem adhuc inedita* II, ed. E. Kurtz – F. Drexl, Milano 1941, 151_{9–11} (n° 127); P. Gautier, *Monodies inédites de Michel Psellos*, REB 36 (1978), 107_{1–108}₂₆, 112_{156–167}.